

5. Костусяк Н. М. Комунікативно-модальні модифікації предикатів у поемі В. Гребенюка «Європа. Луцьк. 1429-й». *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ. VI Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція з україністики. München, 29. Oktober – 1. November 2015. München: readbox publishing gmbh Open Publishing LMU, 2016. С. 127–137. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/17927>.*

6. Костусяк Н. М. Лінгводидактичні й компетентнісно орієнтовані засади вивчення дієслівної категорії способу у ЗВО та ЗЗСО. *Волинь філологічна: текст і контекст. Українська мова в сучасному науковому вимірі. 2020. Вип. 30. С. 20–35.*

Н. М. Костусяк,

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови та лінгводидактики,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-АТРИБУТИВНІ СИНТАКСЕМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Сучасне українське мовознавство вирізняє поліаспектність інтерпретації низки лінгвістичних понять, які прийнято аналізувати в площині функційно-категорійної виміру, семантичної й формальної дихотомії, різнорівневого вияву, транспозиційних процесів та ін. Зазначений алгоритм дає змогу описати мовні одиниці, що не тільки перебувають у звичній для них синтаксичній позиції, а й у певних комунікативних ситуаціях полишають її, реалізуючи ознаки функційної асемантичності. Такий потенціал притаманний виражальним засобам з інструментальною семантикою, які докладно простудіювано в контексті семантико-синтаксичної, формально-синтаксичної й морфологічної спеціалізації [2; 4; 5; 6; 7]. Водночас згруповані з огляду на вказаний змістовий діапазон субстантиви перспективно характеризувати крізь призму транспозиційних процесів, зокрема синтаксичного переходу в прикметникову

зону, що слугує не тільки віддзеркаленням реалізації новітніх тенденцій у мовознавстві, а й залученням оновлених класифікаційних схем дослідження. Сучасну лінгвоукраїністику поповнила низка праць, у яких іменники проаналізовано в аспекті атрибутивності [1, с. 287–288; 2; 8, с. 371–375], проте ад'єктивно марковані субстантиви з указівкою на знаряддя дії й засіб пересування описано фрагментарно, що й визначає актуальність порушеного питання.

Принциповим методологічним підґрунтям студіювання номінацій з інструментально-атрибутивною функцією вважаємо зорієнтованість на тріступеневий процес переходу іменників у прикметник: синтаксичний, морфологічний і семантичний [1, с. 287–292]. Укладений корпус фактичного матеріалу дає змогу констатувати, що домінантність у цій тривимірній палітрі припадає на перший ступінь. За слушними міркуваннями І. Р. Вихованця, «синтаксичний ступінь відіменникової ад'єктивації звичайно відбувається позиційним способом – переміщенням відповідної форми іменника у приіменникову позицію» [1, с. 288] без його морфологічних змін. Акцент на формальних характеристиках розглядуваних субстантивів слугує підґрунтям їхньої докладнішої інвентаризації, зокрема скеровує до розмежування одиниць, які зазнали внутрішньовідмінкової деривації, і тих, що не змінили свого формального вияву. Стосунок до перших мають іменники, виражені графемами називного чи знахідного відмінків із закріпленими за ними семантико-синтаксичними функціями відповідно суб'єкта й об'єкта, які в похідних конструкціях набули форми родового відмінка: *Український військовий розповід* про ситуацію на Чернігівщині (<https://day.kyiv.ua>, 29.03.2023) і *Розповідь військового, який вийшов з окупації* (заголовок) (<https://www.bbc.com>, 09.10.2022); *Український воїн написав японські вірші про війну* (заголовок) (<https://24tv.ua>, 12.04.2023); *Написання віршів – це навичка, яка можна і треба розвивати* (<https://uaeu.top>, 29.09.2020). Усі інші синтаксично транспоновані субстантиви не зазнають морфологічної модифікації. Розглядаючи іменники з інструментально-ад'єктивною семантикою в контексті вказаної двовекторної

моделі, зазначимо, що вони структурують другу групу мовних одиниць. Їхню своєрідність випрозорує низка кваліфікаційних ознак:

1) підпорядкування вторинним іменникам, утвореним від предикативно вжитих дієслів у вихідних реченнях, що не впливає на форму підрядного зв'язку, проте слугує передумовою трансформації семантико-синтаксичних відношень між головним і залежним словами, механізм чого у виразноє схема *інструментальні відношення → інструментально-атрибутивні відношення, реалізовані неузгодженим іменником*, пор.: *Учнів трьох шкіл на заняття підвозять автобусом* (<http://www.golos.com.ua>, 21.09.2023) і *...підвезення шкільними автобусами буде забезпечено в усіх громадах району* (<https://www.telegraf.in.ua>, 22.08.2023). Дещо складніші трансформації притаманні одиницям із контамінацією семантики засобу дії, об'єктності та атрибутивності, у маркуванні яких беруть участь субстантиви з указівкою на речовини чи матеріали, що слугують для виготовлення чогось, наприклад: *Вирізання з паперу чи тонкої тканини складних за композицією і символічним значенням картин – це давній вид прикладного мистецтва* (<http://www.old.zorya.poltava.ua>, 15.09.2017);

2) збереження валентної ознаки, яка полягає в реалізації інструментальної функції, проте з частковою її модифікацією, зокрема нашаруванням ад'єктивних характеристик. Перебуваючи в підпорядкуванні дво-, три- й чотиривалентних похідних іменників, що корелюють із твірними дієсловами такого самого валентного потенціалу, інструментально-атрибутивна синтаксема маркує знаряддя, за допомогою якого зреалізовано опредметнений процес, наприклад: *І зараз гра на скрипці – це невід'ємна частина мене* (<https://chas.cv.ua>, 12.06.2014); *Просте прибирання вологою ганчіркою та провітрювання не допоможуть у такій ситуації* (<https://time.znaj.ua>, 26.11.2023); *Малювання фарбами – одна з найкращих терапій* (<https://misto.vn.ua>, 18.11.2022). Заповнюючи зумовлену п'яти-, шести- й семивалентними субстантивами позицію, транспоновані синтаксичні одиниці зберігають семантику засобу пересування, наприклад: *Поїздка поїздом часто*

займає до кількох днів (<https://gazeta.ua>, 20.02.2023); **Поїздка автобусом** займає менше часу, ніж потягом, проте все залежить від ситуації на дорогах (<https://gazeta.ua>, 20.02.2023); **Перевезення організованих груп дітей автобусом (мікроавтобусом)** здійснюються тільки у світлу пору доби і за сприятливих погодних умов (<https://yur-gazeta.com>, 14.05.2021). Крім того, інструментально-ад'єктивні синтаксеми виявляють ще дві закономірності: по-перше, вони перебувають у правобічній позиції щодо опорного слова; по-друге, за наявності одиниць з інструментально-ад'єктивним значенням інші залежні від віддієслівного іменника субстантиви переважно мають імпліцитне вираження, передусім ідеться про суб'єкт, якому в пасивних структурах також притаманна форма орудного відмінка;

3) збереження формального вираження. Подібно до слів, підпорядкованих дієслівним предикатам, залежні від вторинних субстантивів інструментально-ад'єктивні синтаксеми представлені граменою орудного, рідше місцевим відмінком із прийменниками *на* та сполукою *з +* грамема родового, пор.: **Писання ручкою** сприятливо впливає на розвиток мозку, покращує його здоров'я (<https://ukr.media>, 29.03.2021) і **Вся справа в тому, що пан Василь свої матеріали пише** звичайною кульковою **ручкою** (<https://novadoba.com.ua>, 11.01.2024); **Вирізання ножицями** – одна з найважливіших навичок дошкільника, яку важливо опанувати (<https://mini-rivne.com>, 10.08.2022); **Вирізання з паперу форм і фігур** допомагає маленьким дітям розвивати дрібну моторику в ігровій формі! (<https://mini-rivne.com>, 27.03.2021) і **З цього паперу вирізає ножицями чи скальпелем фігурки, наклеює на дошку** (<https://ukurier.gov.ua>, 17.01.2020);

4) у структурі актуально членованих висловлень за відсутності інверсії мовні одиниці з інструментально-атрибутивним значенням виконують роль складника теми. На відміну від них підпорядковані дієслівним предикатам інструментальні синтаксеми слугують компонентом реми, пор.: **Малювання фарбами** (тема) / *подобається і дітям, і дорослим* (рема) (<https://ogo.ua>,

05.08.2019) і *Київський художник та письменник Юрій Логвин* (тема) / *малює фарбами 1912-го року* (рема) (<https://gazeta.ua>, 01.09.2011).

Отже, інструменталь-знаряддя, що залежить від двовалентних – чотиривалентних віддієслівних субстантивів, й інструменталь-засіб, який зазвичай перебуває в підпорядкуванні п'ятивалентних – семивалентних похідних іменників, пов'язані атрибутивними відношеннями з процесуально маркованими вторинними одиницями, функціують переважно тоді, коли інші субстанційні синтаксеми, насамперед суб'єктна, зазнають формальної редукції, марковані грамемами орудного, рідше місцевого та родового й за актуального членування висловлення разом з іншими компонентами репрезентують тему.

Література

1. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова ; за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

2. Костусяк Н. М. Функційна кваліфікація семантичного відмінка «інструменталь». *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. Чис. 9. С. 120–124.

3. Костусяк Н. М. Синтаксична ад'ективація відмінкових форм у сучасній українській літературній мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Філологія» : зб. наук. пр.* 2014. Вип. 8, т. 2. С. 23–27.

4. Масицька Т. Є. Функціонально-семантична реалізація інструментальної синтаксеми. *Лінгвістичні студії*. 2001. Вип. 7. С. 147–150.

5. Масицька Т. Є. Функційна диференціація інструментальних семантико-синтаксичних відношень. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2014. Вип. 17. С. 168–180.

6. Межов О. Г. Орудний відмінок як основний морфологічний варіант інструментальної синтаксеми. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. пр.* 2010. Вип. 18. С. 46–50.

7. Межов О. Г. Семантична диференціація інструментальної синтаксеми в сучасній українській мові. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. Серія : Філологія: Мовознавство.* 2010. Вип. 106, т. 119. С. 36–40.

8. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.

Корець Анна,

*здобувач другого(магістерського) рівня вищої освіти,
Заклад вищої освіти «Волинський національний
університет імені Лесі Українки»
Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови та лінгводидактики Аркушин Г. Л.*

ПОРУШЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ НОРМ У ФЕЙСБУЧНИХ ДОПИСАХ

Питання культури української мови набувають особливого значення в сучасному інформаційному просторі, де значне місце посідають соціальні мережі. Вони стають важливим показником нашої освіченості та вихованості. Водночас культура мови на просторах Інтернету стає предметом активного обговорення. Аналіз порушень літературних норм у фейсбучних дописах відображає не лише технічний аспект виразності, а й культурологічні та соціальні аспекти нашої комунікації.

Культура мови – це рівень володіння нормами усної і писемної літературної мови, свідоме й майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування [3, с. 285-286].

Культура мови виокремилася як самостійна лінгвістична дисципліна у 50–60 рр. ХХ ст. Наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст. галузь активно розвивається [2, с. 3].